

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НАМАНГАН МУХАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

ТЕХНОЛОГИЯ ФАКУЛТЕТИ

Касб таълими (Қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш)
кафедраси
28-29-КТКХМ-12 гуруҳ талабаси

ЗИЯТОВ БАХТИЁР

НИНГ

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: КХКларда занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган
топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НАМАНГАН МУХАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

ТЕХНОЛОГИЯ ФАКУЛТЕТИ

Технология факултети декани

_____ доц. М.Хусаинов

«_____» _____ 2016 йил

Химояга рухсат этилсин:

Касб таълими (Қишлоқ хўжалигини
механизация-лаштириш) кафедраси мудири

_____ проф. Н. Бойбобоев

«_____» _____ 2016 йил

Бакалавр даражасини олиш учун

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ
ИШИ

Мавзу: КХКларда занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда
табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш.

Диплом лойиҳасини бажарди:

5140900-Касб таълими (Қишлоқ хўжалигини
механизациялаштириш) таълим йўналишининг
4-кўрс талабаси

Б.Зиятов

БМИ раҳбари:

О.Эгамбердиев

Маслахатчи:

доц.Б.Ахмедов

Наманган – 2016 йил

Реферат

Битирув малака иши....варақ тушунтирув ёзуви ва 5 варақ чизма қисмидан иборат. Тушинтирув ёзуви умумий, технологик, ташкилий, меҳнат муҳофазаси иқтисодий қисмлар, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар руйхатидан иборат.

График қисми __5__ та чизмадан иборат бўлиб, ҳар бир чизма талаб даражасида чизилган.

Битирув малака ишини умумий қисмида касб-ҳунар коллежи тавсифи, малака тавсифи ва битирув малака ишини асослаш материаллари берилган.

Технологик қисмда занжирли тракторларнинг юриш қисмини вазифаси ва тузилиши, ва уларнинг схемаси, ишчи қисмлари ва вазифаси келтирилган.

Методик қисмда фан ва мавзунинг тавсифи, фанлараро боғланишлар, мавзунинг услубий ва техник таъминоти, дарс материали ҳамда анъанавий дарс ўқишнинг қисқача баёни ва уларни замонавий усуллар билан қиёслаш, дарс режаси, дарс мақсадлари, ўқув натижалари, дарснинг жиҳозланиши, дарсни ташкил қилиш, мавзунинг ўқитиш методлари ва уларни таҳлили, кўргазмали ва дидактик материаллари ҳамда “Занжирли тракторларнинг юриш қисми” мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўпламидан фойдаланиш ҳақида маълумотлар берилган.

Ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги бўйича занжирли тракторларнинг юриш қисми ишлаш жараёнида ҳавфсизликни таъминлаш чора тadbирлари ишлаб чиқилди.

Малакавий ишнинг самарадорлигида дарснинг илғор педагогик технологиялар асосида ўқитилганда унинг анъанавий дарсга нисбатан самарадорлиги таҳлил қилинди.

7	10	23	15	10					
					КХКларда занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш	15	17	18	
						20		30	

Мундарижа

Кириш

1. Умумий қисм

1.1 Ёркатай агросаноат касб-ҳунар коллежи тавсифи

1.2 Малака тавсифи

1.3 Битирув малака ишини асослаш

2 Техналогик қисм

2.1 Занжирли тракторларнинг юриш қисми .

2.2 Занжирли тракторларнинг юриш қисмини назорат қилиш

2.3

2.4

3 Методик қисм.

3.1 Дарс режаси

3.2 Дарсда тугилган таълимий ва тарбиявий мақсадлар

3.3 Ўқув натижалари.

3.4 Дарснинг жиҳозланиши

3.5 Мавзунинг ўрганиш учун асосий ва қўшимча адабиётлар

3.6 Мавзунинг структуралли-мантиқий схемаси

3.7 Дарснинг ташкил қилиш

3.8 Мавзунинг ўқитиш методлари ва уларни таҳлили

3.9 **Кўргазмалли ва дидактик материаллар**

3.10 КХКларда тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш методикаси

4 Ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги

5 **Малакавий ишнинг самарадорлиги.**

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

Кириш

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида” ги қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” да Олий ва ўрта махсус, касб - ҳунар таълимини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилган. Бу соҳани ривожлантириш учун эса янгича фикрлайдиган, ўқитишнинг замонавий метод, шакл ва усулларида самарали фойдалана оладиган юқори малакали педагог кадрларни тайёрлашдан иборат./1,2/

Юқоридагиларни амалга ошириш учун таълим жараёнига янги ахборот- коммуникация ва педагогик технологияларни электрон дарсликлар, мултимедиа воситаларини кенг жорий этиш орқали мамлакатимиз касб – ҳунар коллежлари, лицейлари ва Олий ўқув юртларида ўқитиш сифатини тубдан яхшилаш, таълим муассасаларининг ўқув лаборатория базасини замонавий турдаги ўқув ва лаборатория ускуналари, компьютер техникаси билан етарли даражада таъминлаш

зарур. Бу эса мухандис- педагогларда мутахассислик фанларини илғор – педагогик технологиялар асосида ўқитиш, дарс бериш амалий кўникмаларини ҳосил қилишга ёрдам беради. /3/

Юртимизда ҳозирги замон талабларига ҳар томонлама жавоб берадиган етук мутахассис кадрларни тайёрлаш, ёш талабаларни ватанга муҳаббат туйғуси руҳида, миллий ғурур ва миллий ифтихорни ўзига сингдирган, ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги йўлида фидокор бўлган, ўзини мутахассислигини чуқур билган ўз фикрини тран ифодалай оладиган баркомол инсонни тарбиялаш олий ўқув юртининг энг долзарб вазифасидир.

Малакавий иши мавзусининг долзарблиги. Ҳозирги пайтда КХК лари талабаларини ўқишга қизиқтириш ва уларни келажакда юқори сифатли кичик мутахассис қилиб тайёрлашда замонавий ўқитиш методининг аҳамияти бениҳоя каттадир. «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фанидан “Занжирли тракторларнинг юриш қисми” мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ҳозиргача ишлаб чиқилмаган. ушбу мавзунини табақалаштирилган топшириқлар тўпламидан фойдаланиб ўқитишни долзарблиги шундан иборатки, ҳозирги кунда коллеж ўқувчилари учун мутахассислик фанлари бўйича етарли даражада илғор педагогик технология усуллари мавзуда кенг ёритилмаганлигидир. Бундан ташқари Ўзбекистонда ишлаб чиқилган ва чет эллардан кириб келадиган янги, замонавий занжирли тракторларни тузилиши, турлари, вазифалари бўйича адабиётлар мавжуд аммо ушбу адабиётлар ҳамма коллежларда ҳам етарли эмас.

Шуларни ҳисобга олиб ушбу вазифани амалга ошириш учун мавзунини янги материаллар билан бойитиш ҳамда табақалаштирилган топшириқлар тўплами усулини қўллаш долзарб масала ҳисобланади.

Мавзунинг объекти. Занжирли тракторларни юриш қисми.

Битирув малакавий ишининг мақсади. КХК ларда занжирли тракторларни юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш.

Битирув малакавий ишининг илмий янгилиги. Занжирли тракторларнинг юриш қисми уларнинг тузилиши, ишлаши, уларнинг қисмлари, вазифасини табақалаштирилган топшириқлар тўпламидан фойдаланиб ўқитиш услуби ишлаб чиқилди.

Амалий аҳамияти. Занжирли тракторларни юриш қисмини тузилиши, ишлаши, қисмларни вазифаси ва уларни ишлаш жараёни табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитилганда талабаларни мустақил фикрлаш қобилияти ошади ҳамда мавзунини мукамал ўзлаштириш ҳолатлари кузатилади.

Битирув малакавий ишининг тузилиши ва ҳажми. Битирув малакавий ишининг тузилиши, кириш, умумий қисм, технологик қисм, методик қисм, малакавий ишнинг самарадорлиги, ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Ишнинг мазмуни бет жадвал, расм ва адабиётлар рўйхатини ўз ичига олади.

1. Умумий қисм

1.1. Ёркатай агросаноат касб-хунар коллежи тавсифи

Ёркатай агросаноат касб-хунар коллежи Ўрта махсус касб - хунар таълими марказининг 2006- йилдаги 167- сонли буйруғи асосида ташкил топган бўлиб 540 ўринга эга. Коллежнинг умумий ер майдони 4 га ўқув биноси 2 та бўлиб 1106 нафар ўқувчи касб – хунар ўрганмоқда. Коллежда 32 нафар умумтаълим фани ўқитувчиси, 11 нафар ишлаб чиқариш таълим усталари, 17 нафар педагог – муҳандис таълим тарбия бериб касб – хунар ўргатмоқда. Коллеж маҳаллий бюджет ҳисобидан жиҳозланган.

Коллежда 7 та йўналиш бўйича қуйидаги касблар берилади.

- Қишлоқ хўжалиги машина ва жиҳозларини ишлатиш, техник хизмат кўрсатиш

Касблари: Қишлоқ хўжалиги машиналарини ишлатиш ва таъмирлаш, электрогазпайвандчи, кенг профилли тракторчи “В” ёки “ВС” тоифали хайдовчи

-Тикув ва трикотаж маҳсулотларини ишлаб чиқариш технологияси

Касблари: Тикувчилик ишлаб чиқариш технологияси, кенг ассортиментдаги кийимлар тикувчиси ва бичувчиси, тикув жиҳозларини созловчиси.

-Компьютер тармоқларини ўрнатиш ва ишлатиш.

Касблари: Техник дастурчи, компьютер ва компьютер тармоқларини ишлатиш техниги

-Электр тармоқлари ва жиҳозларини монтаж қилиш, созлаш ва ишлатиш

Касблари: Электр монтажчи, электромонтёр, электромеханик, электр энергия истеъмолчилари назоратчиси, электрчилангар.

-Ўсимликшунослик ва чорвачилик бўйича фермер хўжалигини ташкил этиш ва юритиш.

Касблари: Ўсимликшунос фермер, чорвадор фермер, лаборант ассименатор, кенг профилли тракторчи “В” ёки “ВС” тоифали хайдовчи.

-Молия.

Касблари: Корхоналар молиячиси, молиячи иқтисодчи, молия бозорлари мутахассиси.

-Бухгалтерия ҳисоби

Касблари: Бухгалтер, бухгалтер иқтисодчи, дастурчи бухгалтер.

Коллежда жами 21 та тўғарак мавжуд бўлиб уларда 438 нафар ўқувчилар шуғулланади.

Ўтган 2010 йилда коллежни 224 нафар битирувчилар мувоффақиятли тамомладилар. Уларни 208 нафари тумандаги турли ташкилот, корхоналар, фермер хўжаликларига ишга жойлашдилар. Қолган 16 нафар талабадан 3 нафари касб- хунар коллежимизга ишга қабул қилинди. 13 нафари олий ўқув юртларига кириш учун ҳужжатлар топширишди.

Ўқувчилар амалиётларни хусусий фирмаларда, фермер хўжаликларида муқобил машина – трактор паркларида туман газ таъминоти ҳамда электр тармоқларида олиб боришади.

Касб-хунар коллежи давлат стандартлари доирасида ўрта махсус касб-хунар билимини берадиган ўқувчиларнинг касб-хунарга мойиллиги, маҳорат ва малакасини чуқур ривожлантиришни танланган касблар бўйича бир ёки бир неча ихтисос олишни таъминлайдиган янги турдаги ўқув юртидир.

Таълим шакли кундузги. Касб-хунар коллежи битирувчиларига давлат томонидан тасдиқланган нусхадаги диплом берилади, унда ўрта махсус касб таълими йўналишлари ва мутахассисликларини классификатори таснифлашни мувофиқ мутахассислик бўйича берилган малака кўрсатилади.

Касб-хунар коллежида ўқиш муддати 3 йил мутахассисликлар ўрта махсус касб-хунар таълими йўналишлари ва мутахассисликлари классификаторлари асосида тайёрланади.

Битирув малакавий иши амалиёти Ёркатай Агросаноат КХК да бажарилди. Амалиёт даврида БМИ га тааллуқли бўлган барча маълумотлар олинди.

1.2. Малака тавсифи

Ҳозирги кунда Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириш жараёнида тайёрланаётган мутахассислар замон талабларига мос бўлиши бугунги куннинг талабидир. Қишлоқ хўжалигини механизациялаш таълим йўналиши бўйича касб-хунар коллежларида кичик мутахассисликларни тайёрлаш муҳим аҳамиятга эгадир.

Республикаимиздаги касб-хунар коллежларида қишлоқ хўжалиги машина ва жиҳозларини ишлатиш ва техник хизмат кўрсатиш мутахассислиги бўйича қуйидаги касблар бўйича кичик мутахассислар тайёрланади:

- қишлоқ хўжалик техникасини таъмирлаш чилангари
- электрогазпайвандчи
- кенг профилли тракторчи
- “В” ёки “ВС” тоифали ҳайдовчи

Стандартда белгиланган зарур ва етарли мазмуни, касбий таълим дастурларини муваффақиятли ўзлаштирган шахсларга кичик мутахассис малакаси берилади.

Касбий таълимни чуқурлаштириш мақсадида кадрлар малакасини ошириш тизимида, тармоқ ўқув муассасаларида ва махсус курсларда кейинчалик малакани ошириш амалга оширилади.

Олий ўқув юртларида касбий фаолиятни мазкур соҳасида янада юқорироқ малакага эришилади.

Ушбу тайёрлов йўналишлари бўйича кичик мутахассисликлар меҳнат бозорида Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, ўрта махсус касб-хунар таълим Маркази, Меҳнат вазирлиги ҳамда Молия вазирликлари томонидан тасдиқланган «Ўрта махсус, касб-хунар ўқув муассасалари битирувчисининг фаолияти йўналишлари эгаллаган касблари, лавозимлари тариф разрядларининг оралиғи» меъёрий ҳужжат асосида келтирилган тариф разрядлари бўйича ишлашлари мумкин.

1.3. Битирув малака ишини асослаш

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Мустақилликни 22 йиллигини “Қадр қимматим, таянчим ва ифтиҳоримсан, мустақил Ўзбекистон” шиори остида ўтказиш тўғрисида 2013 йил 6 декабрда чиққан қарорида 22 йилда барча соҳалар қатори таълим соҳасида ҳам эришган ютуқларимиз ва амалга оширган ишларимизни сарҳисоб қилиш вазифаси қўйилди. /4/

Президентимизнинг ушбу қароридан келиб чиқиб биз ҳам Мустақилликни 22 йиллигига ўзимизни олган назарий билимларимизни мустаҳкамлаш учун битирув малакавий ишимизни юқори савияда бажаришни олдимизга мақсад қилиб қўйдик.

Ҳозирги кунда касб-хунар коллежларида талбаларга дарс машғулотларни ўтказиш учун ўқув куруллари ва касбий фанлардан адабиётлар таъминоти талаб даражасида эмас. Шунинг учун касб-хунар коллежларида яратилаётган адабиётларнинг янги авлоди, касб-хунар коллежларини таълим стандартлари талабларига тўла жавоб бериши лозим бўлган адабиётлар яратиш керак. /5/

Бундан ташқари республикаимизда амалга оширилаётган «Таълим ислохотлари» ни акс эттириш лозим, яратилаётган адабиётлар ва ўқув қўлланмалар нафақат талабалар аудиторияси учун, балки, ўқитувчилар учун ҳам мўлжалланган бўлиши лозим, яъни ўқитувчилар учун мавзуларни ва машғулотларни ўтишда лозим бўлган илғор услубий кўрсатмалар ҳам келтирилган бўлиши керак.

«Қишлоқ хўжалигини механизациялаш» таълим йўналишининг қишлоқ хўжалиги машина ва жиҳозларини ишлатиш ва техник хизмат кўрсатиш мутахассислиги бўйича қишлоқ хўжалиги машиналарини ишлатиш ва таъмирлаш, электрогазпайвандчи кенг профилли тракторчи «В» ва «ВС» тоифали ҳайдовчилар тайёрлашда «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фани касбий

фанлардан бири ҳисобланиб, касбий кўникмалар ва билимларни шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Ҳозирги кунда ўзбек тилида «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фани бўйича. А. И. Комилов томонидан Касб – ҳунар коллежлари учун 2007 йилда ишлаб чиқарилган китоб мавжуд бўлиб, бу адабиётда трактор ва автомобилларнинг тузилиши, трактор ва автомобиллар двигателларининг тузилиши уларнинг электр таъминоти, ёритиш тизимлари, назорат ўлчов асбоблари ҳамда уларга техник хизмат кўрсатиш масалалари ёритилган. /5/

Касб-ҳунар коллежларида касбий фанлардан таълим берувчи ўқитувчиларни ҳам малакаси талаб даражасида деб бўлмайди. Касб-ҳунар коллежларидаги бу муаммоларни ечиш мақсадида таянч олий ўқув юртлари қошида ўқитувчиларни малакасини ошириш курслари ва бўлимлари ташкил этилди. Бундай бўлимларни ташкил этиш кадрлар тайёрлаш Миллий дастурини сифат босқичини вазифаларини амалга оширишга қаратилган муҳим қадамлардан биридир.

Касб-ҳунар коллежларининг педагоглари таълим стандартлари, ўқув режалари ва фаннинг намунавий дастури асосида фаннинг ҳар бир мавзусига бағишланган дарс машғулотларини аниқ мақсадлар асосида режалаш малакасига эга бўлиши лозим.

Ҳар бир фанни намунавий ва ишчи дастурлари асосида ҳар бир мавзуга бағишланган дарс машғулотларини олиб бориш жараёнини лойиҳаламасдан таълим жараёнини сифатини оширишни тасаввур қилиш мушкул.

Дарс жараёнини лойиҳалаш, яъни соддароқ қилиб айтганда режалаштириш, бу мавжуд адабиётлар, илмий техник журналлар ва ахборотлар, ўқув жиҳозлари, ўқитиш воситалари, кўргазмали куроллар ёрдамида ўқув ва таълим мақсадларига эришишни энг самарали йўлларида биридир.

Ҳозирги кунда дарс жараёнини режалаштиришга ва лойиҳалашга бағишланган кўплаб анжуманлар, ўқув курслари ташкил этилиб, ушбу анжуманлар материаллари асосида услубий кўрсатмалар ишлаб чиқилмоқда ва таълим жараёнида кенг қўламда фойдаланилмоқда. Жумладан касбий ва техника фанларидан маърузалар матни, ўқув қўлланмалар ва адабиётларни яратиш бўйича услубий кўрсатма ва қўлланмалар ишлаб чиқилди. Бироқ бундай қўлланма ва кўрсатмаларда техник фанларни ўзига хос томонлари етарли даражада очиб берилмаган ва ҳисобга олинмаган.

Таълим жараёнини сифатини белгиловчи ана шундай муаммоларни ҳал этиш учун касбий фанларни ҳар бири бўйича илғор педагогик технологиялар асосида касбий фанни ўқитиш услубларига бағишланган адабиётларни яратиш ва уларни кўплаб нусхаларда чоп эттириш таълим жараёнида ҳозирги куннинг долзарб вазифаларидан биридир.

Битирув малака ишининг асосий мақсади «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фанидан «Занжирли тракторларни юриш қисми мавзусини табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш» услубини ишлаб чиқиш бўлиб, юқорида келтирилган вазифаларни бажаришда бир кичик қадам бўлиб ҳисобланади деб ўйлаймиз.

«Занжирли тракторларни юриш қисми» мавзуси «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фанига тегишлидир. «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фани Қишлоқ хўжалиги машиналарини ишлатиш ва таъмирлаш касби бўйича чилангар уста, электрик, «В», «С» тоифали ҳайдовчилар тайёрлашда асосий касбий фанлардан бири бўлиб ҳисобланади. Ушбу фанни ўқиш жараёнида талабалар трактор ва автомобилларнинг юриш қисмини тузилиши, қисмлари уларни вазифаси, ишлашини тегишли материаллар асосида ишлаб чиқиш бўйича билим ва кўникмаларни эгаллайдилар.

Битирув малака ишининг асосий мақсади чилангар уста, электриклар, «В» тоифали ҳайдовчилар тайёрлашда «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фанининг аҳамияти, тутган ўрни, вазифаси ва мақсадларини, фанлараро боғланишларини ўрганиш. Трактор ва автомобиллар тузилиши фанидан “Занжирли тракторларни юриш қисми” мавзусини табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш, ва мавжуд адабиёт ва қўлланмалардаги ушбу мавзу материалларини таҳлил қилишдан иборат.

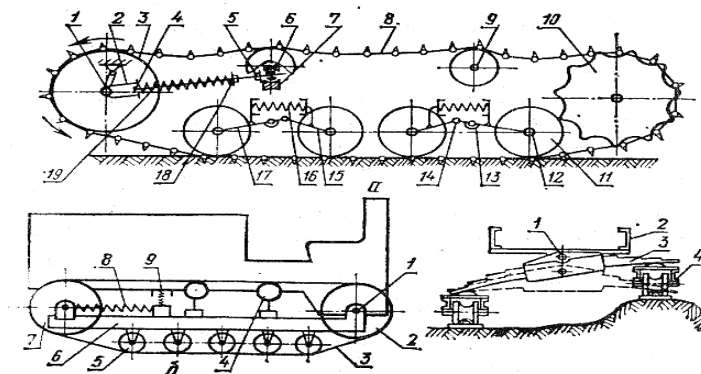
2. ТЕХНОЛОГИК ҚИСМ

2.1 . Занжирли тракторларнинг юриш қисми .

Занжирли тракторнинг юриш қисми асос, иккала томонига жойлаштирилган иккита занжирли юритгич ва уларнинг осмаларидан иборат. Ҳар бир юритгич етакчи юлдузча, тарангловчи ғилдирак, таянч ғилдираклар, туткич роликлар ва уларнинг барчасини ўраб турадиган занжирдан иборат. Тарангловчи ғилдиракнинг тарангловчи ва амартизация килувчи мосламаси бор. (82- расм)

Занжирли тракторлар асосининг типига қараб рамали ва ярим рамали бўлади.

Етакчи юлдузча двигателдан куч узатиш механизмлари орқали ҳаракатга келиб айланганда, унинг тишлари занжирининг бўғинларига ёки тишларига бирин-кетин илиниб занжирни айланишга мажбур этади . Занжирли тракторларнинг осмаси тракторнинг оғирлигини юриш қисмларига узатади. Замонавий тракторларда ярим қаттиқ ва эластик осмалар қўлланилади.

1-расм . Занжирли тракторларни юриш қисми .

а- эластик осмали ; 1- тирсакли ўқ ; 2- вилка; 3- йўналтирувчи ғилдирак; 4- тортувчи винт; 5- тортувчи гайка; 6- шарли таянч; 7- кронштейн; 8- занжирли цепь; 9- туткич ролик; 10- етакчи юлдузча; 11- таянч ғилдирак; 12- таянч ғилдирак ўқи; 13- каретка шарнири; 14- мувозанатлаш шарнири; 15- ички мувозанатлаш; 16- мувозанатлаш пружинаси; 17- ташқи мувозанатлаш; 18- тортиш мосламаси пружина гайкаси; 19- амартизация мосламаси; б- ярим қаттиқ осма; 1- орқа шарнир осмаси; 2- етакчи юлдузча; 3- занжирли цепь; 4- ролик; 5- таянч ғилдирак; 6- рама телешкаси; 7- йўналтирувчи ғилдирак; 8- тортувчи мослама пружинаси; 9- рессор мосламаси; в- ярим қаттиқ осма; 1- шарнир; 2- трактор рамаси; 3- пластина рессор; 4- занжирли телешка .

Ярим қаттиқ осмали занжирли тарангловчи ғилдирак, таянч ва тутқич роликларнинг ўқлари алохида занжирли рамасига ўрнатилади. Етакчи юлдузча трактор кетинги кўпригининг корпусидаги подшипникларда айланади. Трактор асосининг олд томони занжир рамасига кўндаланг балансир- рессор орқали бириктирилади. Трактор нотекис йўлдан юрганда занжир етакчи юлдузча ўқининг атрофида бир оз бурила олади. Бундай ҳолда занжир таянч юзасининг озроқ қисми ерга тегади, дўнган ўтган занжирнинг олд қисми йўлга урилади. Бу ярим қаттиқ османинг камчилиги бўлиб, тракторни тезроқ ҳайдашга тўсқинлик қилади.

Эластик осмали занжирли юритгичнинг барча элементлари трактор рамасига ўрнатилади. Рамага махкамланган ўқларга балансирли кареткалар, балансирлар ўқиға эса таянч ғилдираклар ўрнатилади. Балансирларнинг юқориги учигаги пружиналар эластиклик ҳосил этади. Эластик осмали занжир йўлнинг баланд-пастлигига мослашиб ҳаракат этиб, нотекис ерда ҳам занжирнинг таянч юзаси деярли ерга тегиб туради. Ҳаракат вақтида зарб ва турткиларни занжирли юритгич қабул этади, шу сабабли трактор бирмунча равон ва силкинмасдан ишлаб, тез юриши мумкин.

Занжирли тракторнинг рамаси бўйламасига қўйиладиган иккита балка, олдинги брус, иккита кўндаланг брус, бўйлама балкалар кейинига махкамланган кронштейнлардан иборат. Рама балкаларининг олд қисмига тарангловчи ғилдираклар кронштейни ва уларнинг таранглаш мосламаси махкамланган. Узала балкаларнинг ён томонига тутқич роликлар кронштейни махкамланган. Кўндаланг бруслар учига балансир кареткалар цапфаси ўрнатилган. Кронштейнларга қопқоқ ва болтлар билан махкамланган труба кетинги кўприк қартерининг таянчи ва етакчи юлдузчаларнинг эса ўқи вазифасини бажаради.

2.2. Занжирли тракторларни юриш қисмини назорат қилиш .

Трактор ва автомобилларнинг юриш қисми бевосита ерга тегиб ишлайди ва машинанинг бутун оғирлигини ерга узатади. Юриш қисми деталлари - ғилдирак шиналари, занжир звенолари ва ғилдираклари машинанинг бошқа деталларига нисбатан кўпроқ ейилади. Юриш қисмининг камчиликлари кўпинча жиддий аварияга сабаб бўлади.

Юриш қисмига қараш, уларни диққат билан кўздан кечириш, тозалаш, бўшаб қолган болт ва гайкаларини махкамлаш, шиналардаги ҳаво босимини, занжирларнинг таранглигини, ғилдирак ва ролик подшипникларини ростлаш ва ишлатилмаган вақтда тўғри сақлашдан иборат.

Покришкалар стрелка билан кўрсатилган йўналишда айланидиган қилиб ўрнатилиши керак, акс ҳолда тез ейилади, ҳатто чуқур нақшлари синади. Шиналарни алмаштириш (олдинги, кетинги, чап ва ўнг томондагиларни алиштириб қўйиш) ишлаш муддатини оширади.

Машинани силтаб ўрнидан кўзғатиш, бирданига тормозлаб тўхтатиш, шиналарга ёнилғи ва мой тегиши, шунингдек темир-терсак, шина синиғи ва бошқа буюмларни босиб ўтиш, покришкаларнинг тез ейилишига сабаб бўлади.

Занжирли тракторлар юриш қисмининг иш шароити ниҳоятда оғир, чунки звенолар мойланмайди ва доим қум ва тупроққа тегиб ишлайди. Занжирнинг нормал таранглигини текшириб туриш лозим.

3. Методик қисм.

3.1. Дарс режаси

1. Дарс мавзуси. «КХКларда занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услуги.»

3.2. Дарсда тутилган таълимий ва тарбиявий мақсадлар

Занжирли тракторларни юриш қисмини тузилиши, ишлаши ва вазифаси билан таништириш ҳамда қисмларини жойлашиши ва уларни назорат қилишни тушунтиришдан иборат.

Тарбиявий мақсади. КХК ларда занжирли тракторларни юриш қисми мавзусини табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услуги.

Ривожлантириш мақсади. Ўқувчиларни КХК ларда занжирли тракторларни юриш қисмининг тузилиши ва ишлаш принципи, унга қўйилган талаблар бўйича билимларини чуқурлаштириш

хамда ушбу мавзунини табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитишни ривожлантириш.

Дарснинг тури. Янги билимларни ўрганиш

Ажратилган вақт 6 соат.

Дарснинг ўтиш жойи. Трактор ва автомобиллар хонаси.

Дарснинг жиҳозланиши.

1. Плакатлар: Занжирли тракторларни юриш қисми.

2. Занжирли тракторларни платформаси ва қисмлари.

3.3. Ўқув натижалари.

Ўқувчиларнинг ўзлаштириш сифатини баҳолашни қуйидаги усуллари ва мезонлари мавжуд: ҳолисона баҳолаш; билимни баҳолаш ишончилиги; валидлик; оғзаки назорат; ёзма назорат; тестлар воситасида билимларни назорат қилишдир.

Ҳолисона баҳо уни ўқитаётган шахсга боғлиқ бўлмайди, у талабалар билимини давлат таълим стандартига мувофиқлигини акс эттириши керак. Бошқача қилиб айтганда, айрим бир масалани баҳолашда бир неча ўқитувчининг ягона бир натижани белгилашидир.

Ҳолисликни таъминлаш учун бир неча босқичларни ўзаро мувофиқлаштириш зарур. Баҳолашни ҳолисона амалга ошириш, маълумотларни ҳолисона қайта ишлаш, натижаларини ҳолисона талқин қилиш шулар жумласидандир.

Педагогикада «Ўлчаш» атамаси янги бўлиб, билимни баҳолашга ўлчаш деб қаралади, бунда таълим натижаси маълум бир сон билан белгиланади.

Баҳолашни, яъни ўлчашни ҳолисона ўтказиш ҳар бир талаба бир хил шароитда бир хил синовдан ўтишини талаб этади.

Маълумотларни ҳолисона қайта ишлаш деганда, барча педагоглар томонидан бир хил қўлланиладиган аниқ мезонлар назарда тутилади.

Тест натижасини компьютер воситасида қайта ишлаш ҳолисликни таъминлайди, ягона дастурий таъминот асосида амалга оширилади. Натижаларни ҳолисона талқин қилишга эришиш учун бир неча педагог қўйилган баҳо юзасидан фикр билдириши лозим. Компютер воситасидаги талқин ҳолисона бўлиб, айнан бир хил узвий алоқалар белгиланади.

Илмий педагогикада ҳолисликдан ташқари, яъни «ишончалик» ва «валидлик» каби услубий меъёрлар ҳам мавжуд./10/

Билимни баҳолаш ишончилиги-педагог ўлчовининг аниқлик даражасидир. Агар қайта синовлар натижасида айнан бир хил натижалар қайд этилса, баҳолаш усули ишончли ҳисобланади.

Оғзаки назоратни афзаллиги шундаки, ўқитувчи ва талаба орасида жонли мулоқот бўлади, талаба ўз фикрини оғзаки баён қилишни ўрганади, билимларни чуқурроқ текшириш мақсадида қўшимча саволлардан фойдаланиш мумкин. Талабанинг оғзаки жавобга тайёргарлик кўриш жараёни уни фаол ақлий фаолияти билан боғлиқ бўлади. Яхши тайёргарлик кўрган талаба ўз билимларини, ақлий қобилиятини намоиш эта олади. Агар ўқитувчида талабанинг билим даражаси борасида баъзи шубҳалар туғилса, қўшимча саволлар бериш орқали уни бартараф қилиш имкони бор. Шу билан бирга оғзаки назоратда, маълум даражада, ўқитувчи шахсияти ҳам акс этади. Хорижий тадқиқотларда таъкидланишича, «икки педагог бир-бирига боғлиқ бўлмаган ҳолда, айнан бир ўқувчини маълум бир фан соҳаси бўйича, айнан бир таълим мақсади асосида синовдан ўтказганда, баҳолар 40-60 фоиз ҳоллардагина бир хил бўлади». Айнан бир талаба билимини битта ўқитувчи юқори баҳоласа, иккинчиси паст баҳолаган.

Шундай қилиб, оғзаки ва ёзма синов натижалари баъзан субъектив бўлади. Талаба баҳоси, одатда, фақат унинг билим даражасигагина боғлиқ эмас. Ўқитувчи ўз фаолиятида одатда гуруҳнинг ўртача ўзлаштириш даражасини иноватга олади, шунинг учун билим даражаси паст бўлган синфларда баҳо нисбатан баландроқ, билим даражаси кучли синфларда нисбатан пастроқ бўлади.

Ёзма назорат ўқув материални ўзлаштириш даражасини ҳужжатлар асосида аниқлаш имконини беради, ўқувчилар эса, ўз фикр-мулоҳазаларини ёзма баён қилиш тажрибасига эга бўладилар. Ёзма ишни бажариш жараёни тафаккурни юқори даражаларини ривожлантирувчи кучли омилдир. Иккита ёки учта ҳолис экспертлар ёрдамида, аниқ мезонлар маълум бўлганда, ҳолисона баҳога ниҳоятда яқин бўлган натижани аниқлаш мумкин.

Умуман олганда, билим савиясини оғзаки ва ёзма назорат қилиш етарли даражада технологик эмас, бу усуллар ўқув фаолиятидаги энг қийин ва қизиқарсиз усуллардандир.

Сўнги йилларда илмий педагогикада ҳолисона баҳолаш, оғзаки ва ёзма назорат валидлигини ошириш усуллари ишлаб чиқилган. Билимларни тест воситасидла назорат қилиш бу икки назорат усулига нисбатан самаралироқдир.

Ўзбекистонда педогогик тестлар биринчи марта 1992 йилда кенг миқёсда қўлланилди, шу йили Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Фармониға мувофиқ олий ўқув юртлари абитуриентлари учун тест синовлари ўтказилди. Кейинчалик талабалар билим доирасини аниқлашнинг ҳолисона усули бўлган педагогик тест синовлари таълим тизимида давлат миқёсида қўллаб-қувватланди.

Аммо тест синовларини умуман камчиликлардан холи деб бўлмайди. Тест синовларини кўпгина шакллари талабани мустақил равишда жавобларни тайёрлаш тажрибасидан маҳрум этади. Бу синовларда талабани психологик фаолияти «эркин шаклдаги» жавобларидан фарқланади, талабанинг индивидуал томонлари, ақл заковати намоён бўлмайди. Билими синалаётган шахс фақат тўғри жавобни танлайди ҳолос.

Талабалар билимини синаш усулларини камчилиги ва афзалликларини кўриб чиқиб, шундай ҳулосаға келинди. Агар тест тўғри ташкил этилса, у талабалар билимини ҳолисона баҳолаш имконини беради, чунки бу баҳо ўқитувчи шахсига боғлиқ бўлмайди. Тўғри бажарилган тест топшириқлари маълум ўлчов даражаси асосида баҳоланади. Шунинг учун ҳам тест топшириқларини аниқ ва ҳолисона педогогик баҳолаш воситаси дейишади. Аммо малакали равишда тузилган сифатли, илмий талабларға асосланган тестгина ана шундай баҳолаш имконини беради.

Ўқувчилар билимини баҳолаш учун , оғзаки савол-жавоб ва ёзма иш учун топшириқлар:
Ўқувчиларни билимини баҳолашда оғзаки сўровлар учун топшириқлар:

1. Занжирли тракторларни юриш қисмиға қандай деталлар киради, ҳамда уларнинг вазифаси нима?
2. Етакчи юлдузча нима вазифани бажаради?
3. Занжирли тракторларда қандай осмалардан фойдаланилади?
4. Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай созланади?
5. Занжирли тракторларда каток пружинаси нима учун созланади?
6. Занжирли тракторлар қайси пайтда ишлатилади?
7. Занжирли тракторларда рессор нима вазифани бажаради?
8. Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай тузилган? .

Ўқувчиларни билимини баҳолашда ёзма иш учун таянч сўз ва иборалар:

Занжирли тракторларни юриш қисми, занжирли тракторларни юриш қисмини назорат қилиш, тирсакли ўқ, вилка, йўналтирувчи ғилдирак, тортувчи винт, тортувчи гайка, шарли таянч, кронштейн, занжирли цепь, тутқич ролик, етакчи юлдузча, таянч ғилдирак, таянч ғилдирак ўқи, каретка шарнири, мувозанатлаш шарнири, ички мувозанатлаш, мувозанатлаш пружинаси, ташқи мувозанатлаш, тортиш мосламаси пружина гайкаси, амортизация мосламаси, ярим қаттиқ осма, орқа шарнир осмаси, етакчи юлдузча, занжирли цепь, ролик, таянч ғилдирак, рама телешкаси, йўналтирувчи ғилдирак, тортувчи мослама пружинаси, рессор мосламаси, ярим қаттиқ осма, шарнир, трактор рамаси, пластиналар рессор, занжирли телешка .

3.4. Дарсинг жиҳозланиши

Ўқитиш усуллари деганда, ўқитувчи ва ўқувчининг орасида бўладиган, ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришға, уларни меҳнатға, ижодий ишға бўлган қизиқишини шакллантиришға қаратилган биргаликда фаолиятлари тушинилади. «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фани машғулотида қўлланиладиган ўқиш услубларини қуйидаги турларға бўлиш мумкин: тушинтириш, сўзлаб бериш, маъруза, суҳбат, китоб билан ишлаш, Ўрганилаётган объектларни ва кўргазмали қуролларни намоиш қилиш, кино ва диафильмларни кўрсатиш, ЭҲМ да фанни электрон дарсликларидан фойдаланиш, ўқувчиларни мустақил кузатишлари, амалий ишлари ва бошқалар. Ўқувчиларни билим, кўникма ва малакаларини текширишда жорий, кузатиш, оғзаки ва ёзма текшириш, амалий топшириқларни бажаришни

кузатиш асосий ҳисобланади. Ўқувчиларнинг билимларини шакллантиришни оғзаки усулини кўриб чиқамиз:

1. Ҳикоя-бунда занжирли тракторларни яратилиш тарихи, унинг асосчилари, Тракторларга техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш бўйича чилангар уста ва ҳайдовчилар тайёрлашда фаннинг аҳамияти, илғор фермер хўжаликлари тажрибалари ҳақида сўзлаб берилади. Бунда кўргазмали куроллар ва деталлардан фойдаланиш лозим.

2. Тушинтириш- бунда у ёки бу мавзу юзасидан назарий билимлар берилади, далиллар асосида маълумотлар ёритилади, тушинтирилади, умумлаштирилади ва хулоса қилинади.

3. Ўқув материаллари оғзаки ёритишга бир қатор талаблар қўйилади. Булар материал мазмунини ҳақиқатлиги, далилларни тўғрилиги, онглаш кетма-кетлиги ва системани ёритиш, ўқитувчини сўзлаш маданияти, ўқитувчини диққатини доимий раҳбарликка, янги ўқув материалларини ўқувчиларга етказишига ва ҳаётий тажрибаларига боғлиқлиги.

4. Сухбат-ўқувчиларни фан асослари билан таништиришда, двигателнинг мойлаш тизимига таъсир этувчи динамик омилини ҳисоблашни ўргатишда, янги ўқув материалларини ўргатишда ва у билан боғлашда, ўтилган материалларни такрорлашда, ўқувчилар билимини текширишда ва баҳолашда қўлланилади. Сухбат давомида ўқитувчи ўқувчиларга савол бериб улар берган жавобларни эшитиб боради, ҳамда берилган жавоб хатоларини тўғрилайди. Маълумотларни умумлаштиради ва ўқувчилар жавобларига яқун ясайди. Сухбатни яхши ўтишига ўқитувчи томонидан тузилган саволларни сифати катта таъсир кўрсатади.

«Занжирли тракторларни юриш қисми» мавзусини ўтишда ҳар бир ўқувчига яқка тартибда муносабатда бўлиш тамойилларини қўллаш хусусиятлари.

Махсус техника фанлари бўйича дарсларга тайёргарлик кўришда дидактик тамойил талабларини ҳисобга олиш зарур. Ўқитувчи ўқитиш қонуниятларини билиши эмас, балки уларни амалга ошириш учун қулай шароитлар яратиши ҳам муҳимдир. Бунга ўқув жараёнини ташкил этишда ўқитишнинг асосий қоидаларига таяниш кераклигини англаган тақдирдагина эришиш мумкин. Бу қоидалар дидактикада ўқитиш тамойиллари ёки дидактик тамойиллар деб аталади. Ўқитувчи ўқувчиларга занжирли тракторларни юриш қисми мавзусини ўқитишда, занжирли тракторларни юриш қисмидаги занжир, осма, рессор, каток, етакчи юлдузча ростлаш пружиналари ва бошқа қисмларни чуқур ўргатиш. Ўқувчиларга занжирли тракторларнинг юриш қисмининг тузилиши, ишлаши ва унинг қисмлари ҳамда фан ва техника ютуқлари, олимлар ва етакчи муҳандисларни хизматлари ҳақида маълумотларни бериб бориш лозим. Ҳар бир ўқувчига яқка тартибда муносабатда бўлиш тамойили, ўқувчиларни ҳар томонлама ўрганишини, уларга ўз вақтида ёрдам беришни, уларни ташаббускорлигини ва ижодий қобилиятини намоён бўладиган шароит яратишни талаб қилади. Дарс жиҳозларига юқори даражада эътибор бериш керак. Дарсни жиҳозлашда асосан кўргазмали куроллар, макетлар, занжирли тракторларни юриш қисми бўйича электрон дарслик бўлиши керак. Кўргазмали куролларда асосан занжирли тракторларни юриш қисми ва уларни жойлашиши берилган бўлиши керак.

3.5. Мавзуни ўрганиш учун асосий ва қўшимча адабиётлар

«Занжирли тракторларнинг юриш қисми» мавзусини дарс материаллари ўзбек тилида чоп этилган адабиёт мавжуд, бироқ бу адабиётда берилган материаллар алоҳида агрегатли ўрнатиш тизимининг қисмларини тузилиши ва ишлаши бўйича материаллар берилган. Шу сабабли дастурда келтирилган мавзуни мазмуни ва таркибидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги адабиётлардан фойдаланиш мумкин:

1. А.А. Насритдинов Трактор ва автомобиллар (Ўқув услубий мажмуа, маърузалар матни, таълим технологияси) Наманган 2011 й./6/
2. А.И. Комилов ва бошқалар. Трактор ва автомобиллар Тошкент. Чўлпон, 2007 й./7/
3. Ю. И. Баровских ва бошқалар. Автомобилларнинг тузилиши, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш. Тошкент. Талқин, 2008 й./8/
4. Т.С.Худойбердиев. Трактор ва автомобиллар назарияси ҳамда ҳисоби, Тошкент, Ўқитувчи, 1984 й./9/
5. Х.Маматов ва бошқалар. Автомобиллар, Тошкент, Ўқитувчи, 1998 й./12/

Юқорида келтирилган адабиётларда занжирли тракторларни юриш қисмининг вазифаси, тузилиши ва ишлаши ҳамда қисмларини ўзаро жойлашиши ҳақида маълумотлар берилган. Бу адабиётдан дарс ўтиш жараёнида тўла фойдаланилса бўлади, бироқ бу адабиётда ушбу мавзуни илғор педагогик технологиялар асосида ўқитиш, таълим технологияси тизимлари ҳамда ўқитишнинг янги ўзига хос усуллари тўғрисида маълумотлар берилмаган.

Дарснинг техник таъминотида занжирли тракторларни юриш қисмининг плакати ва стендидан фойдаланилади.

Кўргазмали қурол сифатида мавзуни ёритиб берувчи слайдлардан иборат бўлган таълим технологиясидан фойдаланилади.

3.6. Мавзунинг структурали-мантиқий схемаси

Бу қисмда мавзунинг асосий тушунчалари келтирилади. Бу тушунчаларни билиб олиш учун базавий маълумотларни берувчи фанлар мавзулар билан боғлиқлиги бу тушунчаларни кейин ўқитиладиган фанлар ва мавзулар учун аҳамияти ўзаро боғлиқликда ёритилади. Мавзуда учрайдиган, занжирли тракторларни юриш қисмининг вазифаси ва тузилиши, уларни чизма шаклига келтиришда стандарт ва техник ўлчов асосларига риоя этилиши уларни ҳаракатланиш қонунларини ўрганади. Бу қисмлардан фойдаланиш тўғрисида кейин ўқитиладиган фанларни аҳамияти жуда катта бўлиб улар қуйидагилардир:

- дехқончилик ва чорвачилик асослари;
- қишлоқ хўжалик машиналари ва чорвачилик жиҳозлари;
- машина ва жиҳозларга техник хизмат кўрсатиш;
- қишлоқ хўжалигида механизациялаш ишлар технологияси.

Талабалар мавзуни ўрганишда биринчи босқичда ғилдиракли тракторлар тўғрисида маълумот олсалар, иккинчи босқичда Занжирли тракторларни юриш қисмини вазифаси ва ишлаши ҳақида тўла маълумот оладилар.

3.7. Дарснинг ташкил қилиш

Бу бўлимда дарснинг таркибий қисмлари уларнинг мазмун моҳияти, мақсади ва ўзаро боғлиқлиги учун вақт тақсимооти жадвали келтирилади. Янги материални ўрганиш дарсида трактор ва автомобилларнинг юриш қисми мавзусига оид дарс режасини наъмуна сифатида келтирамиз./13/

Дарс мавзуси : Занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларни занжирли тракторларнинг юриш қисмини тузилиши, ишлаши ва вазифасини тушунтиришдан иборат.

Дарс усули: Хикоя қилиш, тушунтириш ва техник жиҳатдан жиҳозлаш.

Занжирли тракторларнинг юриш қисмининг рангли плакатлари, макетлари ва асосий қисмлари.

Дарснинг бориши.

1. Ташкилий қисм-3 минут: гуруҳ навбатчиси докладини қабул қилиш ва гуруҳ талабалари билан саломлашиш; дарсга қатнашмаган ўқувчиларни гуруҳ журнаliga қайд қилиш

2. Ўқувчилар билимларини текшириш-10 минут. Бунда ўқувчиларга қуйидаги савол ва топшириқлар бериш мумкин:

1. Занжирли тракторларни юриш қисмига қандай деталлар киради, ҳамда уларнинг вазифаси нима?
2. Етакчи юлдузча нима вазифани бажаради?
3. Занжирли тракторларда қандай осмалардан фойдаланилади?
4. Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай созланади?
5. Занжирли тракторларда каток пружинаси нима учун созланади?
6. Занжирли тракторлар қайси пайтда ишлатилади?
7. Занжирли тракторларда рессор нима вазифани бажаради?
8. Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай тузилган?

3. Ўқувчиларни илмий фаолиятини сабаблар, мустақил ишлаш учун дарс мавзуси ва топшириқни маълум қилиш -7 минут.

Ўқувчиларда фаол билиш фаолиятини шакллантириш ҳамда билимларини нафақат тўлиқ бўлишига, балки ўтилган мавзуларни тушинишга бўлган қизиқишини кучайтириш зарур. Бу билимларни чуқур ўзлаштириш учун шарт-шароитлар ва кейинчалик мустақил равишда билим эгаллашга имконият яратади. Ўқувчиларни билим олишга муносабатлари кўп жиҳатдан юқорида таъкидланган сабабларга боғлиқдир. Чунончи, агар ўқувчиларда таълим олишга бўлган қобилият ривожланган ва билимларни эгаллашга бўлган муносабат ижобий бўлса, улар ўқув материални пухта ўзлаштирадilar.

Ўқитувчи мавзунини маълум қилади ва кириш суҳбати ўтказди. Бунда ўқитувчи ўқувчилар ёрдамида плакат ва кўргазмаларни қўллар бўйича занжирли тракторларнинг юриш қисмини вазифаси, тузилиши, ишлаши, конструктив хусусиятлари, ишлаш принциплари, учрайдиган носозликлар ва уларни бартараф этиш усуллари ҳақида гапириб беради. Сўнгра ўқитувчи бевосита ушбу машғулоти мавзусига ўтади.

4. Янги материал билан дастлабки таништириш жараёнида унинг ўқувчилар томонидан идрок этилиши ва ўзлаштириши -40 минут.

Янги материални баён қилишда ўқувчиларни фаоллаштириш учун ўқитувчи қуйидаги саволлардан фойдаланиши мумкин:

1. Занжирли тракторларни юриш қисмига қандай деталлар киради, ҳамда уларнинг вазифаси нима?
2. Етакчи юлдузча нима вазифани бажаради?
3. Занжирли тракторларда қандай осмалардан фойдаланилади?
4. Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай созланади?

5. Ўрганилган материални ҳамда илгари ўзлаштирилган билимларни умумлаштириш ва системалаш -10 минут.

Тушинтирилган материални мустаҳкамлаш учун ўқитувчи ўқувчиларга қуйидаги саволларга жавоб беришни таклиф қилади:

Дарснинг ташкил қилиш режаси

Т-р	Дарсни ташкил этиш ва уларни режалаштириш	Дарс мазмуни	Ажратилган вақт, мин
1	Дарс мавзуси	Занжирли тракторларни юриш қисми	80
2	Дарс мақсади	Ўқувчиларга занжирли тракторларни юриш қисминиинг тузилиши, ишлаши ва вазифасини тушунтиришдан иборат.	
3	Дарс тури	Янги мавзунини ўрганиш	
4	Дарснинг материал техника жиҳатдан жиҳозлаш	Плакатлар: занжирли тракторларни юриш қисминиинг тузилиши ва умумий кўриниши, қисмлари, ишлаши, механизмлари, схемаси. Кўргазмалар қўл сифатида мавзунини ёритиб берувчи слайдлардан иборат бўлган таълим технологиясидан фойдаланилади.	
5.	Дарснинг бориши Ташкилий қисм	Гуруҳ талабалари билан саломлашиш, дарсга қатнашмаган ўқувчиларни гуруҳ журналига қайд қилиш	3
6	Ўқувчилар билимини текшириш	Ўқувчилар билимини текширишда ўқувчиларга қуйидаги савол ва топшириқлар бериш мумкин 1. Ёлдирак турларини тушунтиринг? 2. Нима учун ёлдирак шиналаридаги нақшлар турлича бўлади? 3. Нима учун олдинги ва кетинги ёлдираклар диаметрлари ҳар хил бўлади?	10

7	Дарс мавзуси ва топшириқ	Ўқитувчи мавзунини маълум қилади ва кириш суҳбати ўтказиши, бунда ўқитувчи ўқувчилар плакат ва кўргазмаларни қуроллар ёрдамида занжирли тракторларнинг юриш қисмини тузилиши, ишлаши ва вазифаси қисмларини жойлаштириши ҳақида гапириб беради.	7
8	Янги материал билан таништириш	Янги материални баён қилиш. Ўқувчиларни фаоллаштириш учун ўқитувчи қуйидаги саволлардан фойдаланиши мумкин. 1. Занжирли тракторларни юриш қисмига қандай деталлар қиради, ҳамда уларнинг вазифаси нима? 2. Етакчи юлдузча нима вазифани бажаради? 3. Занжирли тракторларда қандай осмалардан фойдаланилади? 4. Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай созланади? 5. Занжирли тракторларда каток пружинаси нима учун созланади? 6. Занжирли тракторлар қайси пайтда ишлатилади? 7. Занжирли тракторларда рессор нима вазифани бажаради? 8. Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай тузилган?	40
9	Ўтилган материални мустаҳкамлаш	Материални мустаҳкамлаш учун қуйидаги саволларга жавоб беришни таклиф қилади: 1. Занжирли тракторларни юриш қисмига қандай деталлар қиради, ҳамда уларнинг вазифаси нима? 2. Етакчи юлдузча нима вазифани бажаради? 3. Занжирли тракторларда қандай осмалардан фойдаланилади? 4. Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай созланади?	10
10	Дарсни яқунлаш	Дарсга яқун ясади ва айрим талабаларнинг ушбу мавзунини ўзлаштириши бўйича билиминини баҳоланади.	5
11	Уй вазифасини маълум қилиш	Уй вазифасини дарсликдан боб ва бетлари кўрсатилади ва уни бажаришни тушунтирилади.	5

3.8. Мавзунини ўқитиш методлари ва уларни таҳлили

Ҳозирги кунда бутун дунё мутахассислари анъанавий педагогикани танқид қилишда ҳамжихатдирлар. Замонавий ўқитишда ҳануз умумий тушунчалар, қоида ва қонуниятлар ўрганиладиган «билимий» ёндашув устивордир. Ўқувчиларнинг реал дунё объектлари билан ишлаши ҳажми ва мазмунини жиҳатидан жуда кам. Етакчи таълим соҳаларинини ўрганиш одатда ўқув маълумотларининг катта ҳажминини ўзлаштириш билан чекланади.

Анъанавий ўқитишнинг одатдаги тавсифи бизда ҳам хорижий педагогикада ҳам қуйидаги асосий аломатлар билан тавсифланади:

- янги материалнинг деярли ҳаммаси ўқитувчи томонидан оғзаки баён қилинади;
- дарслик асосан мустақил иш учун қўлланилади;
- аудитория машғулоти пайтида дарсликлар айрим ҳолларда педагог тушунтиришларидан ўқувчилар диққатини бузмаслик мақсадида қўлланилмайди; кўпинча дарслик уйда ҳам қўлланилмайди, унинг ўрнини дарс пайтида тузилган конспект босади;
- билимларни текшириш асосан машғулоти вақтининг сезиларли қисмини эгаллайдиган шахсий оғзаки сўровлари ҳамда узоқ муддатларда ўтказиладиган назорат ишлари ёрдамида амалга оширилади. Охириги пайтларда объектив тестлар ҳам кенг тарқалди;
- машғулоти пайтида аксарият ҳолларда ишнинг фронтал усули қўлланади, мустақил ишнинг нисбий миқдори жуда кам.

Ўқитишнинг бундай тизимини жиддий камчилиги талабаларнинг машғулотлардаги пассивлиги ва бундан келиб чиқадиган унинг паст самараси. Айрим ўқувчиларнинг фаоллик даражаси жуда паст.

«Трактор ва автомобиллар тузилиши» фанида, шунингдек «Занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш» педагогнинг бошқарув фаолияти фақат билимларни қабул қилиб олишни ташкил қилиш билан чекланади ва ўқувчиларнинг олинган билимлардан фойдаланиш маҳорати ва кўникмалари доим ҳам шакллантирилмайди. Бу усулда ўқитиш ўрганилаётган фан усуллари орқали ҳақиқатни ўзлаштиришга эмас, балки фан бўйича информацияни ўзлаштиришга қаратилган. Натижада, ўқувчилар жуда катта ҳажмдаги билимларни эслашларига ва мураккаб материалларни хотира кучига асосланиб эслаб қолишларига тўғри келади. Масалан, занжирли тракторларни юриш қисмининг тузилиши ва умумий кўриниши, қисмлари, ишлаши, механизмлари, схемаси, занжирли тракторларни юриш қисмининг умумий кўриниши ва қисмлари таснифланади, ва бошқа тушунчаларни ўқувчилар ёд олишларига тўғри келади.

Бунинг натижасида ўқувчиларнинг тайёргарлигида қуйидаги камчиликлар қайд қилинади: илмий билишни ишонишдан ажрата олмаслик, билим ва ҳақиқат орасидаги муносабатларни тушунмаслик; илмий информациялар турли категориялари: далиллар, гипотезалар, қонунлар ва принциплар, моделлар, назарий хулосалар ва тажриба натижаларининг ишончлилиги даражасини ажрата олмаслик; моделлар: назарий тушунтириш, олдиндан кўриш, башорат қилиш орқали фикр юритиш бўйича кўникмалар йўқлиги.

Узоқ муддатли тадқиқотлар натижасида ўқув жараёни натижасининг шаклланишини жамлаб аниқлайдиган тўртта бош омил ажратилган:

1. Ўқув материали;
2. Ташкилий-педагогик таъсир;
3. Ўқувчиларнинг ўқишга мойиллиги
4. Вақт.

Маълум бир материални касб-ҳунар коллежларида ўқувчилар томонидан ўзлаштириш даражасини юқори бўлиши, жумладан «Трактор ва автомобиллар тузилиши» фанидан “Занжирли тракторларнинг юриш қисми” мавзусини табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услуби мавжуд ўқув материалларининг сифатига эмас ўқувчиларнинг ўқишга мойиллигига нисбатан кўпроқ боғлиқ экан.

Таълимнинг мазмуни ва жараёни бўйича малакали мутахассислар гуруҳи ишончли ўқитиш тизимини технологик ёндошувлар асосида лойиҳалаштирилган ва тайёрланган тақдирда ўрта миёна педагог ҳам юқори натижаларга эришиши мумкин.

Технологик ёндашувда ўқув ашёлари аниқ қайд этилган ўқув мақсадига мос ҳолда ишлаб чиқилган, махсус қисмларга (модулларга) ажратилган, ўқув мавзуларини тавсия этишнинг муқобил йўллари кўзда тутлади. Ҳар бир қисми тест ва қўшимча тузатишлар киритиш билан ҳамоҳанг бўлади. Ўқув ишлари юқори натижаларга эришишга қаратилган. Бундай йўналтирилганлик машғул бўлиш, мусобақалашуви ва ўзаро ёрдамлашуви тушунчаларидан холи эмас. Шунинг билан у бутун таълим жараёнига репродуктив кўриниш беради. Шунинг учун ҳам у энг зарурий билим, кўникма ва малакаларни ўргатишда кўпроқ самара беради.

Ҳозирги пайтда ўқитишнинг янги технологияларининг самарадорлигини баҳоловчи тўрт хил мезонлар ишлаб чиқилган. Биринчи - концептуал ва янгилик мезони: таълим технологияси асосида концептуал ва янги психологик, педагогик ва дидактик ғоя қўйилиши керак. Иккинчиси - яхлитлик ва табақалашганлик мезонлари, унда ўқитиш технологияси мақсад, восита, услуб, ташкилий шарт-шароитлар мажмуаси кўринишида яхлит таълим фаолияти ва амалга оширилиши муайян таълим тизимида таъминланиши зарур.

Учинчи мезони аввалдан белгиланган мақсадларга эришишни такрорланиши ва кафолатланиши билан боғлиқ.

Бунда баъзи бошланғич шартларни ўзгаришини (ўқувчиларнинг тайёргарлик даражаси, педагогик маҳорат ва бошқаларни) инобатга олган ҳолда ўқитиш жараёнини қайта такрорлаш ва кўзланган мақсадни эгаллаш мумкин.

Нихоят ўқитишнинг самарадорлик ва сифати мезони, бунда такрорланувчан ўқув жараёни натижасида аниқ кўзланган ва белгиланган сифат ва самара даражасидан паст натижа олинади.

Юқорида келтирилган ёндашувлар асосида Занжирли тракторларнинг юриш қисми” мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўпламидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Нихоят ўқитишнинг самарадорлик ва сифати мезони, бунда такрорланувчан ўқув жараёни натижасида аниқ кўзланган ва белгиланган сифат ва самара даражасидан паст натижа олинади.

Келтирилган педагогик технологиянинг чекланмаган имкониятларини исботлайди. Ўзбекистон педагогларининг хорижий тажрибалар билан танишуви эгалланган анъана ва маданий таълим даражасини ривожлантирилган янги ёндашувларини ўзлаштиришга тurtки бўлади.

Янги педагогик технологияларнинг самарадорлигини баҳолаш мезонлари

Концептуал ва янгилик мезони	Яхлитлик ва табақалашганлик мезонлари	Аввалдан белгиланган мақсадларга эришишни такрорланиши ва кафолатланиши	Ўқитишнинг самарадорлик ва сифати мезони
Таълим техно- логияси ассо- сида концеп- туал ва янги психологик, педагогик ва дидактик ғоя қўйилиши керак	Ўқитиш техно- логияси мақсад, во- сита , услуб, таш- килий шарт-ша- роитлар мажмуа-си кўринишида яхлит таълим фаолияти ва амалга оширили-ши муайян таъ-лим тизимида таъминланиши зарур	Баъзи бошланғич шартларни ўзга- ришни (ўқувчи- ларнинг тайёр-гарлик даражаси, педагогик маҳорат ва бошқаларни) инобатга олган ҳолда ўқитиш жараёнини қайта такрорлаш ва кўз-ланган мақсадни эгаллаш мумкин	Такрорланувчан ўқув жараёни натижасида аниқ кўзланган ва белгиланган сифат ва самара даражасидан паст натижа олинади

3.1-расм. Янги педагогик технологияларнинг самарадорлигини баҳолаш мезонлари.

Янги педагогик технологиялар самарадорлигини баҳолаш мезонлари асосида таълимга анъанавий ва технологик ёндашувлар орасидаги фарқланишларни умумлаштириш мумкин

1.Машғулот ўтказишга ёндошув вариантлари

Анъанавий ёндошув	Технологик ёндошув
1. Педагогнинг машғулот ўтказиш режасини ишлаб чиқишга бўлган муносабати	
қоидага кўра «мажбурман», «зарур» тамойилларига асосланган расмийлик	«хоҳлайман», «Уддалайман» тамойилига асосланган ижодиёт
2. Педагогнинг машғулот режасини ишлаб чиқишдаги фаолияти	
қоидага кўра эътибор ўтиладиган ўқув материални тизимлаш ва таркибий қисмларга ажратишга қаратилган	қоидага кўра эътибор навбатдаги машғулотда ўзини фаолиятини ва талаба моделини тасаввурда яратишга қаратилган
3. Педагогнинг машғулот режасини ишлаб чиқишдаги устувор психологик фаолияти	
Ўқув материални таҳлил қилиш ва асосий ўқув саволларини аниқлаш, машғулот режасини тузиш	Навбатдаги машғулотда ўз тафаккурини тасаввур этиш ва талаба ўрнида фикрлаш, ўқиш жараёнини ривожланиш йўналишини олдиндан кўра билиш ва ўқишдан кўзланган эҳтимолли натижани олдиндан тасаввур этиш
4. Дарс режаси нимани акс эттиради	
Талабаларга бериладиган ахборотни	Педагог ва талабаларнинг дарс жараёнидаги сценарияси
5. Машғулот мақсадини ифодаланиши	
-педагог берадиган ахборот; - мақсад аниқ белгиланмаган, масалан: ривожлантириш ва тушинтириш	-талабаларнинг машғулот охиридаги фаолияти Аниқ белгиланади; -машғулот мақсади унинг охирида талаба ҳатти-ҳаракатини аниқ белгилловчи феълларда ифодаланади, масалан, санайди, танлайди, ҳисоблайди, қўлайди
6. Педагог томонидан ўрганувчи усулларнинг талланиши	
қоидага кўра олдин шаклланиб қолган одатлар бўйича ҳаракат қилади	Янги, ўргатувчи усулларнинг жуда кўп турлари, эркин фикрлаш имконияти
7. Талабани ўқитиш	
Бу ўқитувчининг вазифаси	Бу, энг аввало талабанинг вазифаси
8. Талабаларнинг ўқув мақсадларига бўлган ижобий муносабати	
Вужудга келмаслиги ҳам мумкин	Аста-секин шаклланади, бу ўқитувчининг асосий мақсади бўлиб ҳисобланади
9. Дарс беришдан мўлжал	
Талабаларнинг ўқитувчи берган ахборотларни эслаб қолиши	Талабаларда аниқ ҳатти ҳаракатни бажариш масаласини ривожлантириш
10. Ўқитувчи томонидан талабани йўналтириб бориш	
Далиллар, қоидалар, тамойиллар ва қонунларни эслаб қолишнинг муҳимлиги ва тўпланган тажрибаларни ўзлаштириш таъкидланади	Ўқишга ўрганиш, ижодий фикрлаш, зарур ахборотни топиш ва баҳолаб қарор қабул қилиш масалаларини шакллантириш мумкинлиги таъкидланади
11. Машғулотдаги фаоллик	
Ўқитувчи фаол шахс, талаба эса одатдаги суҳбат ва бошқариш объекти бўлиб ҳисобланади	Ўқитувчи ҳам, талаба ҳам фаол иштирокчи бўлиб ҳисобланадилар, фаолият субъект-субъект таснифига эга бўлади, яхлит педагогик вазият бошқарув объекти бўлиб ҳисобланади
12. Талабалар фаолиятини турлари	
Одатдагидек, такрорланувчан, ижодий эмас	Такрорланувчан, репродуктив, самарали, ижодий фикрлашни ривожлантириш
13. Талабанинг ақл заковатга оид ихчам тафаккурини шакллантириш	
Кўп ҳолатларда сақик қотиб қолган	Тафаккурнинг вариантлиги, бир фикрлаш туридан иккинчисига ўтишнинг осонлиги
14. Талабалар билан қайтувчан алоқани ўрнатилиши	

Онда-сонда, баъзанёки ўрнатилмайди	Тизимни бошқарувчан тизимига эга
15. Ҳиссий кўтаринкилик, ўқитувчининг кайфияти	
Баъзан сезгилар такрорланади, ҳар доим ҳам ўз ишига қизиқмайди, бунинг оқибатида асабийлик, талабаларда хушмуомалаликни етишмаслиги келиб чиқади	Кўтаринки руҳ, талабаларга хушмуомала бўлиш, ўзини рўёбга чиқаришдан мамнун ҳосил қилиш
16. Технологик характери	
Эскирган, қўл меҳнати, талаб, қўйиладиган, самарасиз	Янги педагог талаба фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган
17. Ўқишнинг асосий натижалари	
Фаолият намуналарини ўзлаштириш ва аълум далиллардан бўлган ўқув материалларини хотирада сақлаш	Ахборотни излаб топиш фаолият намуналаридан мустақил ўзлаштиришга тайёргарлик, шунингдек ўзлаштирилган материаллар доирасидан четга чиқиш

Юқорида келтирилган ёндашувлар асосида «Занжирли тракторларнинг юриш қисми» мавзусини табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш мақсадга мувофиқ бўлади.

3.9. Кўргазмали ва дидактик материаллар

Ўқув материални ўқувчиларга тушинтириш жараёнида ўқитувчилар дидактиканинг энг муҳим принципларидан бири кўргазмали ўқитиш принципини кенг миқёсда қўллайдилар. Кўргазмали ўқитиш принципи муайян ва мавҳум тушунчаларнинг муштараклиги тўғрисидаги қоида нуқтаи назаридан ўрганилади.

Кўргазмали ўқитиш принципи ўқитувчини турли хил кўргазмали ўқув қуролларидан фойдаланишида ўз ифодасини топади.

«Трактор ва автомобиллар тузилиши» фанини ўрганишда ишлатиладиган кўргазмали қуроллар табиий ва тасвирий турларга бўлинади. Табиий кўргазмали қуроллар сифатида занжирли тракторларни юриш қисми механизмларидан фойдаланилади. Ушбу турга махсус тайёрланган моделлар, макетлар, лавҳалар ва стендларни кўшса ҳам бўлади. Табиий кўргазмали қуролларни афзалликлари жуда кўп. Бироқ ушбу кўргазмали қуроллар воситасида ҳамма нарсаларни тўлиқ кўрсатиш имконияти ҳар доим ҳам бўлавермайди. Шунинг учун бу камчиликни тасвирий кўргазмали қуроллардан фойдаланган ҳолда бартараф этиш мумкин.

Тасвирий кўргазмали қуроллар деталларни асл нусхаси жуда катта ёки кичик бўлганда; нарса ёки ҳодисаларни асл кўринишини бевосита кузатиб бўлмаганда двигателни электрон бошқариш характеристикаси, допуск ва посадкалар, электр схемалари, электрон бошқариш механизмнинг ҳар бир нуқталари каби тушунчаларни график тарзда ифодалаш талаб этилганда ва бошқа кўплаб ҳолларда ишлатилади.

Тасвирий кўргазмали қуроллар ясси ва ҳажмий турларга бўлинади.

Ясси турдаги тасвирий кўргазмали қуролларга деталлар ёки яхлит машинанинг, схема, жадвал, фототранспортларни тасвирлари туширилган плакатлар, синф доскасидаги ёки кодоскоп плёнкасидаги тасвирлар киради.

Ҳажмий турдаги тасвирий кўргазмали қуролларга одатда, асл нусхага нисбатан катталаштирилган ёки кичиклаштирилган ўлчамдаги модел ва макетлар киради.

Синф доскасига чизилган тасвирлар, кўргазмали воситалар орасида катта ўринни эгаллайди. Синф доскасидан тўғри фойдаланиш ўқувчиларга фактларни, ҳодисаларни, диаграммаларни, схемаларни, расмларни, динамик омилни цикллар кетма-кетлиги динамикасидаги жараённи ва ҳоказо тўғри тушинишда ва эслаб қолишда ёрдам беради. Янги материални ўрганишда мавзунини ва махсус терминларни доскага ёзиш лозим.

Айрим терминларни ёки расм қисмини ажратиб кўрсатиш учун рангли бўрлардан фойдаланиш керак. Доскага мураккаб бўлмаган расмларни чизиш керак, агарда мураккаб расм тасвирлаш зарурати туғилса уни олдиндан тайёрлаб қўйиш керак. Доскада пала-партиш ёзув ва расмлар бўлмаслиги лозим. Кўргазмали ўқитишдан моҳирона фойдаланиш ўқитиш сифатини оширибгина қолмай, балки ўқув вақтидан янада оқилона фойдаланишга имкон беради.

3.10. КХКларда тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш методикаси.

Педагогик амалиётда янги йўл ва воситаларини жадал татбиқ этилаётганлигини кузатиш мумкин. Бироқ баъзи таълим шакл ва фаол усуллар ўрнига бўлинмас таълимий технологиялар зарур. Лекин таълимий жараёни технологияли лойиҳалаштириш ва режалаштиришни, фақат технологик билим, кўникма ва малакаларга эга бўлган ўқитувчи бажара олиши мумкин.

Технологик билимлар тизими қуйидаги ташкил этувчилардан иборат:

- **тушунчага оид қисм** - технологиялаштиришнинг мураккаброқ бўлган тоифа ва қоидаларини ўрганишга йўл;
- **таълим технологиясининг таркибий қисм ва ҳаракатланувчи тузилма** - таълим жараёнини башоратлаш ва лойиҳалаштириш асоси тўғрисида тушунча;
- **таълимий технологияларнинг концептуал асослари** - ҳар қандай таълим технологияси негизига педагогик ва психологик фанлар ютуғида ифодаланган педагогик ғоя асос бўлади;
- **мақсадни белгилаш** - агар педагогик вазифалар аниқланган бўлса ва ўқув фаолиятининг якуний натижалари бир маънода ифодаланган бўлса, бошланиш шартлари маълум бўлса, таълим жараёнини лойиҳалаштириш мумкин;
- **таълим бериш модели** – мақбул йўллар (усул ва шакллар) ва воситалар йиғиндиси - мавжуд шароитлар ва белгиланган вақтда объектнинг бошланғич ҳолатини ўзгартириш бўйича кўзланаётган натижаларга эришиш қафолати;
- **бошқарувнинг йўл ва воситалар йиғиндиси**: башоратлаш, лойиҳалаштириш, режалаштириш, ташкиллаштириш, назорат ва баҳолаш, шунингдек тезкор ўзгартириш тўғрисида бошқарув ҳулосасини қабул қилиш мақсадида таълим жараёнини узлуксиз ва мунтазам кузатиш - мониторинг.

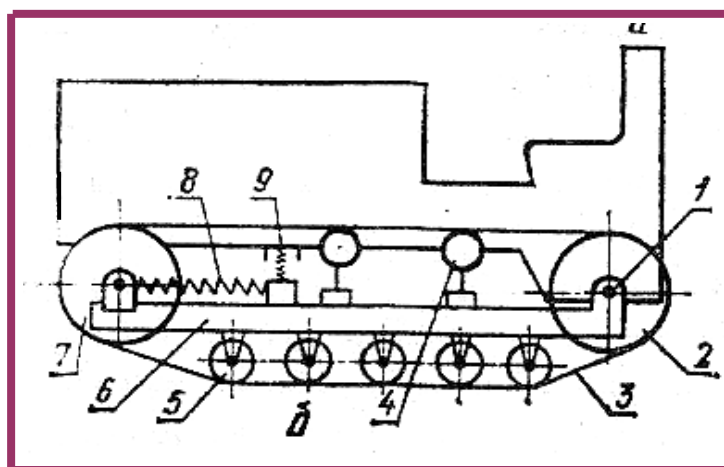
Ўқитувчи маъруза машғулоти бўйича ўқув материалининг талаба томонидан айнан қанчалик миқдорда ўзлаштириб бораётганини аниқлаб бериб турувчи ишончли восита бўлиши керак. Яъни ўқитувчи маърузага оид ўқув материалининг “хулоса яшаш ва қарор қабул қилиш” даражасида ўзлаштиргунига қадар талабанинг ўзлаштириш даражаларига хос “тасаввурга эга бўлиш”, “билиш, айтиб бериш”, “моҳиятини тушуниш”, “олган билимларини амалда қўллай

олиш”, “ижодий фикрлай олиш”, каби босқичларини ҳам етарли даражада эгаллаган бўлиши керак../14/

Бундай мураккаб педагогик масаланинг ижобий тарзда ҳал этилишида ҳар бир маъруза бўйича ўқув материали устида талабанинг айнан қай тартибда ишлаши лозимлигини ўзида акс эттириб турувчи “табақалаштирилган топшириқлар тўплами” ни аҳамияти каттадир. Табақалаштирилган топшириқлар тўпламига талаба тақдим этган ечимлар унинг томонидан мавзунинг айнан қай даражада ўзлаштирилганини ифода этади.

Табақалаштирилган топшириқлар тўпламида ўқитиш мақсадларини белгилаш ва уларни даражалашда дунё миқёсида кўп йиллик педагогик синовлардан муваффақиятли ўтган Б. Блум таксономиясини асос қилиб олдик. Б. Блум таксономиясига кўра ўқув материални ўзлаштириш даражаси қуйидаги тартибда бўлади.

Занжирли тракторларнинг юриш қисми деталларидаги айрим схемаларни табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида талабаларни билимини синашда фойдаланамиз.

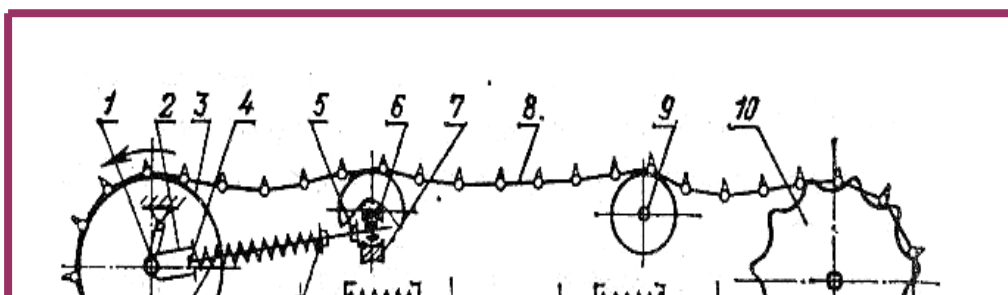

3.10.1-расм. Ярим қаттиқ осмали занжирли трактор.

Ушбу схеманинг параметрларини қуйидаги келтирилган иккита устундан тўғри топган талабалар қуйидагича баҳоланади.

орқа шарнир осмаси; етакчи юлдузча;
занжирли цепь; ролик; таянч
ғилдирак; рама телешкаси;

йўналтирувчи ғилдирак; тортувчи
мослама пружинаси; рессор
мосламаси;

3.10.2 -расм Эластик осмали занжирли трактор 3.10.3

Ушбу схеманинг параметрларини қуйидаги келтирилган иккита устундан тўғри топган талабалар қуйидагича баҳоланади.

тирсакли ўк; вилка; йўналтирувчи ғилдирак;
тортувчи винт; тортувчи гайка; шарли таянч;
кронштейн; занжирли цепь; тутқич ролик;
етакчи юлдузча; таянч ғилдирак; таянч
ғилдирак ўки; каретка шарнири;

мувозанатлаш шарнири; ички мувозанатлаш;
мувозанатлаш пружинаси; ташқи
мувозанатлаш; тортиш мосламаси пружина
гайкаси; амортизация мосламаси;

**Табақалаштирилган топшириқлар
тўплами асосида ўқитиш услубининг
баҳолаш мезони биринчи ва иккинчи
босқичлар бўйича**

5- 8	→	56%- 70%
9-14	→	71%- 85%
15-19	→	86%- 100%

3-4	→	56%- 70%
5-7	→	71%- 85%
8-9	→	86%- 100%

4.Занжирли тракторларни таъмирлаш устахонасида меҳнатни муҳофаза қилиш.

Трактор ва автомобиллар фанидан дарс ўтишда занжирли тракторларни таъмирлаш даврида келиб чиқиши мумкин бўладиган жароҳатланишларни олдини олиш мақсадида унга доир хавфсизлик техникаси қоидаларини ўрганиш талаб этилади. Чукки автомобиллар ёки унинг қисмларини таъмирлаш даврида келиб чиқиши мумкин бўлган турли жароҳатланишлар ва уларнинг олдини олиш қаратилган чора-тадбирлар мажмуаси хавфсизлик техникаси қоидаларида акс этади.

Занжирли тракторларни ишлашини таъминлаш мақсадида уларни диагностик таҳлиллар асосида иш юритилади. Шунга биноан юриш қисмида камчиликлар сезилса, уларни таъмирлаш ишлари бажарилади. Санитария-маиший бинолар куриш, якка тартибдаги ҳимоя воситаларидан фойдаланиш, меҳнат шароитларини яхшилаш, ишлаб чиқаришда касбий касалланишларни ҳамда заҳарланишларнинг олдини олиш, меҳнаткашлар соғлиғини сақлаш масалаларини ҳал этади, шунингдек меҳнатни илмий асосда ташкил этиш ва ишлаб чиқариш эстетикаси билан боғлиқ бўлган гигиена тадбирларини ишлаб чиқади.

Меҳнат гигиенаси ва ишлаб чиқариш санитариясининг ҳамма талаблари бажарилишини назорат қилиш Республикамиз соғлиқни сақлаш вазирлигига қарашли санитария эпидемияга қарши хизматлари ташкилотлари ҳамда муассалари зиммасига юклатилган. Улар транспорт корхоналарини лойиҳалаш, куриш ёки реконструкция қилиш ёки техник қайта жиҳозлаш ва улардан фойдаланиш босқичида санитария назоратини амалга оширади.

Корхоналарида ишлаётган ишчилар ва ходимлар яхши ишлари учун аввало уни куршаб турган муҳитни муайян шароити зарур бўлади. Меҳнат фаолияти жараёнида ишлаб чиқариш муҳити инсон организмга маълум даражада таъсир кўрсатади. Ишлаб чиқариш муҳитининг метрологик шароити ҳавонинг ҳарорати, намлиги, тезлиги билан, табиий ёруғлик манбаи билан, ишлов берилаётган деталлар ва буюмлардан, ускуналарнинг кизиган сиртларидан иссиқлик тарқалиши билан белгиланади. Улар муайян технологик бўлинма учунгина хос бўлиб, ишлаб чиқариш хонасини микроклими деб юритилади. Ишлаб чиқариш устахонасининг микроклиминини ҳосил қилишда у бажараётган жисмоний меҳнат тоифаси ҳисобга олиниши лозим.

Юқоридагилардан келиб чиқиб битирув малака ишида берилган топшириқ бўйича агрегатларни таъмирлаш устахонасида меҳнатни муҳофаза қилиш нуқтаи назаридан таҳлил қилиб чиқамиз. Занжирли тракторларни таъмирлаш устахонасида бажарилаётган иш ўртача жисмоний меҳнат синфига киради ва хонанинг метрологик кўрсаткичи қўйидагича бўлиши керак: хона ҳарорати 20...25 градус атрофида, ҳавонинг нисбий намлиги 35...60 фоиз атрофида ва ҳаво оқимининг тезлиги 2...3 м/дақиқа бўлиши лозим.

Хонани ёритилиши ишчиларни меҳнат фаолиятига катта таъсир кўрсатади. Хоналарни табиий, сунъий ва аралаш усулларда ёритиш мумкин. Сунъий ёритишда хонада ёруғлик манбаи бўлиб лампочкалар хизмат қилади, шунинг учун хонани сунъий ёритилганлигини таъминлаш лозим бўлган лампалар сонини аниқлаймиз керак.

Демак, хонани ёритиш учун дераза майдони 16,2 м² бўлиши лозим экан. Бундан келиб чиқиб биз таҳлил қилаётган агрегатлар устахонасидаги деразани ёруғлик ўтадиган сирти 16,2 м² ни ташкил этади, бу хонани табиий ёритилишини тўла таъминлайди.

Корхонасида инсон организмга ишлаб чиқаришни ҳархил зарарли омиллари таъсир кўрсатади. Зарарли омиллар физик, кимёвий, биологик ва психофизиологик бўлиши мумкин. Уларнинг ҳаммаси инсон организмга бевосита технологик жараёнлар, меҳнат тартиботлари ҳамда атроф-муҳит орқали таъсир қилади. Барча зарарли омиллар ишчилар организмнинг ташқи таъсирларига қаршилик кўрстаилишини сусайтиради, меҳнат қобилиятини камайиши ёки бутунлай йўқолишига олиб келади.

Меҳнат гигиенаси ва ишлаб чиқариш санитарияси ишловчиларга зарарли омилларни йўқотувчи ёки камайтирувчи ташкилий ҳамда санитария техник тадбирлар ва воситалар мажмуидир. Агар ишлаб чиқариш омилларининг таъсири муайян шароитда ишчиларнинг касалланиши ва меҳнат қобилиятини йўқолишига олиб келса, улар ҳисобланади.

Кўнгилсиз ҳодисалар ва касбий касалланишлар ишчиларнинг соғлиғига зарар етказибгина қолмасдан, балки иқтисодий зиён ҳам етказиши йўқотилишига,

жиҳозларни ва асбоб-ускуналарни тўхтаб қолишига, маҳсулот ишлаб чиқаришнинг камайишига, шунингдек ижтимоий суғурта ва зарарлар ўрнини қоплашлар бўйича тўловлар кўринишидаги бевосита харажатларга олиб келади. Бу зарарларни республика миқёсида ҳисоблайдиган бўлсак, ҳар йилига бир неча миллиард сўмни ташкил қилади.

Меҳнат гигиенаси ишчилар организмига меҳнат жараёнини атрофдаги ишлаб чиқариш муҳитининг таъсирини ўрганади ҳамда меҳнатнинг санитария-гигиена шароитини яхшилашга доир тавсияномаларни ишлаб чиқади. Бу тавсияномалар ишловчилар соғлигини сақлаш ва яхшилаш ҳақидаги фан бўлса, санитария амалга оширишга ёрдам берадиган амалий фаолиятдир.

Ишлаб чиқариш санитарияси корхоналар, ишлаб чиқариш бинолари ва хоналарнинг ҳудудини санитария жиҳатидан ободонлаштириш, санитария техникаси ускуналарини ўрнатишдир.

Занжирли тракторларни таъмирлаш устахонасида тортувчи шамоллатиш қурилмаси пайвандлаш столи ва деталларга ишлов бериш дастгоҳлари устида тортувчи зонт ўрнатилган бўлиши керак. Двигателларни таъмирлашда ҳар хил стендлар, дастгоҳлар ишлатилади.

Занжирли тракторларни таъмирлашда қисмларга қўл кучи билан ажратганда биринчидан ишчилар кўп куч сарфлашади, иккинчидан катта деталлар носоз ҳолатга келиши мумкин.

Шунинг учун занжирли тракторлар юриш қисмини қисмларга ажратишда мос стендлардан фойдаланилади, бу стендлардан фойдаланилганда электр узатмалари, электродвигател ва бошқа электр жиҳозлари соз бўлиши лозим.

5. Малакавий ишнинг самарадорлиги.

Ҳар томонлама етук, баркамол инсонни тарбияла таълим тизимида амалга ошириладиган ислохотларнинг асосий мақсади ҳисобланади. Унинг учун талабалар шахси ривожланишига уларни ўқув жараёнидаги фаоллигини оширувчи усулларни қўллаш натижасида таълим самарадорлигини оширишга имкон туғилади.

Битирув малакавий ишида замонавий ўқув қуроллари, жиҳозлар, ўқитишнинг техник воситалари адабиётлар билан таъминланиши, ўқитиш жараёнини ташкил этишни замонавий услубларини ишлаб чиқиш ва педагогик технологиялари натижасида талабалар билимини оширишда қуйидаги самарадорликка эришилади:

- талабаларнинг ўқув материални мустақил ўзлаштиришга бўлган иштиёқи ошади;
- талабаларда бир топшириқ (муаммо) ни ҳал қилиш учун унга атрофлича ёндашиш малакаси шаклланади;
- талабаларда бир топшириқ (муаммо) ни ечимини бир неча вариантини ўйлаб топиш ва уларнинг ичидан энг тўғриси танлаб олиш қобилияти шаклланади;
- талабаларда ҳамкорликда ишлаш муомала маданияти таркиб топади;
- талабалар шахси ривожланади, уларда мустақил ижодий фикрлаш интилиш ҳиссиёти вужудга келади, жамиятнинг фаол фуқаросига айланади.

Битирув малакавий ишини бажариш жараёнида **Ёркатай Агросаноат** КХК да трактор ва автомобиллар тузилиши фанидан КХКларда занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш мавзуси бўйича ўтказилган машғулотда замонавий педагогик технология самарадорлиги қуйидагича аниқланди. Бунда шу йўналиш бўйича ўқиётган 2 та гуруҳ талабаларининг машғулотнинг аниқлаштирилган ўқув мақсадларига эришганликлари асосий мезон қилиб олинди.

Талабаларни ўқув мақсадларига эришилганлик даражаси - жадвалда келтирилган.

- 5.1.-жадвал

КХКларда занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитишнинг ўқув мақсадларига эришилганлик кўрсаткичлари.

Т/Р	Машғулотнинг ўқув мақсадлари	Талабаларни ўқув мақсадларига эришилганлик кўрсаткичи (%)	
		Тажриба гуруҳи	Назорат гуруҳи
1	Занжирли тракторларни юриш қисмига қандай деталлар киради, ҳамда уларнинг вазифаси нима?	89	76
2	Етакчи юлдузча нима вазифани бажаради?	91	78
3	Занжирли тракторларда қандай осмалардан фойдаланилади?	88	74
4	Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай созланади?	91	81
5	Занжирли тракторларда каток пружинаси нима учун созланади?	92	79
6	Занжирли тракторлар қайси пайтда ишлатилади?	86	81

7	Занжирли тракторларда рессор нима вазифани бажаради?	87	76
8	Занжирли тракторларнинг юриш қисми қандай тузилган?	88	79
	Ўртача ўзлаштириш	89	78

Бу жадвалдан кўриниб турибдики икки хил ўқитиш услубида ўқув мақсадларига эришиш кўрсаткичлари ҳам турлича натижага эга бўлади.

Замонавий илғор педагогик технология усулида ўқитилганда 89% мавжуд анъанавий усулда ўқитилганда 78% ни ташкил этди. Шунини таъкидлаш лозимки фикрлаш талаб қиладиган ўқув мақсадларини ўзлаштиришда янги услубда ўқитилган гуруҳда юқори натижаларга эришилди.

Замонавий илғор педагогик технологияни самарадорлигини 1 та машғулот мисолида кўриб чиқиб шунини хулоса қилиш мумкинки бу усулларни ўзлаштириш ва дарс жараёнида қўллаш ҳар бир ўқитувчининг энг муҳим вазифасига айланиши керак.

Хулоса

Ўзбекистон Республикаси президенти И. Каримов айтганларидек “Ўзимизда юқори малакали мутахассислар бўлмаса” Ўзбекистон келажагини тасаввур этиб бўлмайди деб бир неча бор таъкидлаган эдилар.

Юқори малакали мутахассисларни тайёрлашда ўқув-юртларини замонавий ўқув куроллари, жиҳозлар, ўқитишнинг техник воситалари, адабиётлар билан таъминлаш билан бирга ўқитиш жараёнини ташкил этишнинг замонавий услубларини ишлаб чиқиб, ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга.

Шунинг учун битирув малакавий иши мавзуси “КХКларда тракторларнинг юриш қисми мавзусини ўқитишда табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқиш” долзарб масаладир.

“Занжирли тракторларнинг юриш қисми” мавзусини қишлоқ хўжалик машиналарини ишлатиш ва таъмирлаш касбига ўқитишда муҳим босқичлардан ҳисобланади.

Шунинг учун ушбу мавзу битирув малакавий ишини бажаришда дастлабки маълумотларни Ёркатай Агросаноат КХК дан олинганлиги ва улар асосида ишлаб чиқилганлиги мавзунини долзарблигидан далолат бериб турибди.

Технологик қисмда занжирли тракторларнинг юриш қисмини тузилиши ва умумий кўриниши, қисмлари, ишлаши, механизмлари, схемаси, умумий кўриниши ва қисмларининг тузилиши, ишлаши ва уларни вазифаси келтирилган.

Методик қисмда фан ва мавзунинг тавсифи, фанлараро боғланишлар, мавзунинг услубий ва техник таъминоти, дарс материали ҳамда анъанавий дарс ўтишнинг қисқача баёни ва уларни замонавий усуллар билан қиёслаш, дарс режаси, дарс мақсадлари, ўқув натижалари, дарснинг жиҳозланиши, дарсни ташкил қилиш, мавзунинг ўқитиш методлари ва уларни таҳлили, кўргазмалари ва дидактик материаллари ҳақида маълумотлар берилган.

Малакавий ишнинг самарадорлигида дарснинг илғор педагогик технологиялар асосида ўқитилганда унинг анъанавий дарсга нисбатан самарадорлиги таҳлил қилинди.

Ҳаёт фаолияти ҳавфсизлиги бўйича занжирли тракторларнинг юриш қисмини ишлаганда ҳаракат ҳавфсизлигини таъминлаш чора тадбирларини таҳлил қилдим.

Битирув малакавий ишини бажариш орқали мен институтда ўқиш даврида олган билимларимни яна бир бор жиддий синовдан ўтказдим.

Мен ўқув жараёнини ташкил этишга амалий ёндашиш натижасида КХК ларда занжирли тракторларнинг юриш қисми мавзусини табақалаштирилган топшириқлар тўплами асосида ўқитиш услубини ишлаб чиқишга ҳаракат қилдим, ва таълим тизимида ечимини топиши лозим бўлган масалалар кўп эканлигини тушуниб етдим.

Бажарган битирув малакавий ишим бўйича шуни хулоса қилиш мумкинки ишни бажариш давомида назарий олган билимларимни мустаҳкамлаб мустақил равишда қўйилган муаммони ечимини топишга адабиётлардан фойдаланиш ҳамда ДАСТ ва КХЯТ талаблари асосида техник чизмаларни чизиш кўникмаларини эгалладим.

Келажакда меҳнат фаолиятимда ушбу олган билимларимни ёш авлодни тарбиялашда ва етук мутахассис сифатида тайёрлашда юқоридаги олган билимларимдан фойдаланаман деб ишонаман.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Таълим тўғрисидаги қонун. Тошкент, 1997 й.
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Тошкент, 1997 й.
3. И.А.Каримов «Баркамол авлод орзуси». Тошкент, й.
4. Буюк ва муқаддасан мустақил ватан // Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси 2011 й 8 апрел
5. Ғ. Дадамирзаев ва П.Ж.Маткаримов. Бакалаврлар учун битирув малака ишини бажариш учун услубий кўрсатма. НамМПИ, 1999 й
6. А. И. Комилов ва бошқалар Трактор ва автомобиллар Т. Чўлпон 2007 й
7. А. Насритдинов Трактор ва автомобиллар фанидан маърузалар матни Наманган 2011й
8. Ю. И. Баровиских Автомобилларнинг тузилиши, техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш Т. Талқин 2008 й
9. Т. С. Худайбердиев Трактор ва автомобиллар назарияси ва ҳисоби Т. Шарқ 2007 й
10. Н. Азизхўжаева Педагогик технология ва педагогик маҳорат Тошкент 2003 й
11. А. Насритдинов Трактор ва автомобиллар фанидан таълим технологияси. Услубий қўлланма. Наманган 2011
12. Ҳ.М.Маматов. Автомобиллар. ОУЮ лари учун дарслик. Т.: «Ўзбекистон», 19998 й
13. К. Ж. Мирсаидов Махсус фанларни ўқитиш ва ишлаб чиқариш таълими Тошкент. Ўқитувчи 1996 й
14. Ш. Абдурахмонов
15. А.И.Салов. Охрана труда на предприятиях автомобильного транспорта. Учебник для студентов автомобильных ВУЗов. М.: Транспорт, 1983 г
16. С.С.Сайидаминов и др. Инженерно-технологическое мероприятие по охране окружающей среды. Т.: Ўқитувчи, 1994г
17. Интернет маълумотлари